

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.98-117>

УДК 728.6(477.46) "18/19"

Пархуць Любомир Васильович,

старший викладач

кафедри ландшафтної архітектури,

садово-паркового господарства та урбоекології

Національного лісотехнічного університету України

Lubom.pa@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0886-6530>

ТРАДИЦІЙНА ЖИТЛОВА АРХІТЕКТУРА БОЙКІВСЬКОЇ БУДІВЕЛЬНОЇ ШКОЛИ НА ОСНОВІ АРХАЇЧНОГО ПЛАНУ: ПРИНЦИПИ ФОРМОТВОРЕННЯ

Анотація: у статті визначені основні архітектурно-художні засади побудови трикамерних бойківських житлових будинків. Обґрунтовано, що ідея архаїчного трикамерного будинку базувалася на закономірностях золотого перетину, однак на практиці більшість будинків мали незначні відхилення від цього правила. Виявлено, що тотожність архітектурних форм до природних – головний принцип, який дає можливість гармонійно ув'язати статичні архітектурні форми із постійно змінними природними формами.

Ключові слова: традиційна архітектура; бойківська будівельна школа; тридільний план; симетрія; модель подвійного квадрату.

Постановка проблеми. В процесі розробки пам'яткоохоронної документації, генеральних планів сільських поселень, на території яких розташовані історико-культурні заповідники, а також тих поселень, які розташовані в межах національних природних парків виникає потреба збереження традиційної дерев'яної архітектури та її оточення. Мова йде не так про об'єкти, які мають статус пам'ятки архітектури, як про цінні дерев'яні житлові будинки, в яких відображена давня традиція бойківської будівельної школи, що зародилася ще з часів Галицько-Волинського князівства та дійшла до наших часів лише в основних принципах формотворення. Збереження таких об'єктів впливає із ст.10 Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи, де передбачено збереження та використання будівель, що не підлягають охороні, але мають важливе значення з точки зору розташування в міському або сільському середовищі [7, с. 62].

Останні дослідження народної архітектури Бойківщини показали, що протягом XIX-XX ст. відбувся розвиток традицій у народному будівництві.

Поява нових матеріалів дала можливість вдосконалити конструктивні рішення, а відтак змінилися пропорції та архітектурна виразність житлових будинків. До того ж в кінці XIX – початку XX ст. народна архітектура була піддана впливу міської архітектури та західно-європейської архітектурної думки. Результатом цього впливу стало поширення дещо нових підходів до будівництва житла. З часом нові віяння укорінилися і на сьогодні Бойківщина має дві гілки розвитку в народній архітектурі: а) в рамках традицій старої бойківської будівельної школи; б) в рамках нових віянь часу. Тепер постали три основні питання: «Яку архітектуру вважати традиційною? Які основні риси традиційної житлової архітектури бойківської будівельної школи? На яких засадах відбувався зв'язок архітектурних форм із місцевим ландшафтом?»

Аналіз досліджень і публікацій. Активне зацікавлення народною архітектурою Карпат архітекторами та мистецтвознавцями розпочалося з 1920-30 років і триває до тепер. Дослідники увагу приділяли сакральній та житловій архітектурі. На думку відомого архітектора М.Драгана тридільний тип житлового будинку є «найдосконалішим типом хати в давнім духу» [4, с. 40]. Тридільним типом він називає будинок, у якому в один ряд розташовані сіни, світлиця, комора. Світлиця зазвичай має форму квадрата, а сіни і комора, що розташовувалися з боків світлиці – у формі прямокутників.

Уже в 1960-х роках дослідники української народної архітектури зауважили можливість існування в минулому певних правил пропорціональної побудови житла [18, с. 79]. П.Г.Юрченко, аналізуючи бойківське житло, зазначає, що у композиції панівне значення мав дах, а стіни або галерея мали вигляд дуже низької і видовженої смуги [17, с. 160]. На основі обмірів та аналізу поздовжніх розрізів трикамерних будинків П.М.Жолтовський приходить до висновку, що взаємна залежність їх компонентів визначається відношенням золотого перетину [5, с. 79]. Однак вчений основну увагу приділив лініям і вузловим точкам, які визначають силует і архітектурно-художній образ будинків але не приділяв багато уваги пропорціям плану та його членуванню. Він лише відзначив, що довжина будинку приблизно вдвічі більша від ширини і що з такої геометричної побудови можна здобувати пропорції золотого перетину. Ще один важливий висновок, який робить мистецтвознавець, стосується способів формування комплексу житлових та господарських споруд в межах садиби. Він доводить, що господарські будівлі за своїми принципами композиційної побудови, формою та розмірами були близькими до житлових будинків, тому гармонійно поєднувалися в ансамблі цілої садиби [6, с. 63, 65]. Доповнили питання архітектурної побудови дерев'яних житлових будинків П.І.Макушенко та В.П.Самойлович, які обґрунтували залежність об'ємно-просторової композиції будинку від

конфігурації плану [8, с. 32], [14, с. 13, 87]. Найважливішим моментом у народній архітектурній творчості останній вбачав типовість основних прийомів композиції та індивідуальність вирішення другорядних елементів і архітектурних деталей [15, с. 7]. Головним компонентом архітектурно-художнього рішення у бойківських будинках на його думку була арка, яка надавала входу парадності і урочистого вигляду [13, с. 21]. Втім, зв'язок житлових та господарських будівель із місцевими ландшафтними умовами залишився поза увагою цих дослідників.

А. Данилюк виявляє різноманітність типів народної забудови, глибоку продуманість кожної деталі та форми вцілому, пропорційність та стриманість у використанні різьби і прикрас [3]. Однак в роботі присутня поверхова описовість та бракує обмірних і фактологічних матеріалів.

Наукове зацікавлення Р.Радовича в основному звернене на бойківсько-підгорянське пограниччя. У своїх працях, які мають етнографічне спрямування, вчений розкриває особливості народної архітектури XIX – першої половини XX ст. у різних частинах Бойківщини та Підгір'я. Зокрема, він зазначає, що на Старосамбірщині тридільні споруди частіше зустрічалися на півночі району і дещо рідше в його гірській частині [11, с. 25], а на Сколівщині будівельна культура поєднала східно- і західнобойківські риси та витворила специфічні місцеві традиції [12, с. 399].

Останні дослідження та публікації стосуються взаємозв'язку природних та архітектурних форм, пропорцій, конструкцій та декорування елементів в бойківських житлових будинках XIX – поч. XX ст. Помічено, що гармонія народної архітектури з ландшафтом досягалася шляхом встановлення тотожності силуетних ліній будинків до похилих ліній гір та пластичних ліній водних артерій [19, с. 207-209]. Виявлено також, що художнє вирішення традиційних конструктивних елементів, зокрема «випустів» (галашів), які формували «окап даху», тобто його нижню частину, надзвичайно різноманітне і багате [10].

Серед згаданих публікацій на сьогодні розкриті питання будівельної культури і традицій, пропорцій, композиційної побудови житлових трикамерних будинків але залишаються до кінця не розкритими питання пропорцій їх планів та зв'язку із загальною композиційною побудовою, а також залежність розташування будинків від умов рельєфу та їх гармонійного зв'язку із ландшафтом.

Мета публікації - визначити архітектурно-художні засади, якими керувалися народні майстри при спорудженні житлових будинків в основі, яких закладений архаїчний тридільний план, а також зв'язок цих будинків із місцевими ландшафтними умовами. Для досягнення мети обстежено існуючі

трикамерні бойківські житлові будинки, музейні експонати, архівні документи та літературні джерела, зокрема використано авторські архітектурні обміри та світлини 6-ти існуючих будинків, що розташовані на території Львівській області, обмірні креслення 1-го музейного експонату із архіву Національного музею народної архітектури та побуту України у Києві, обмірні креслення 4-х музейних експонатів із архіву Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові, обмірні креслення 2-х будинків із архіву Інституту народознавства НАН України у Львові, архітектурні обміри 2-х будинків із літературних джерел, а також застосовано графоаналітичний та порівняльний методи.

Основна частина.

Мистецтвознавчі та архітектурні студії в області народного житла показують, що трикамерний житловий будинок є результатом розвитку із двокамерного [20, s. 282-285], [9, с. 46]. Трикамерне житло на Бойківщині поширилося у трьох типах (рис.1).

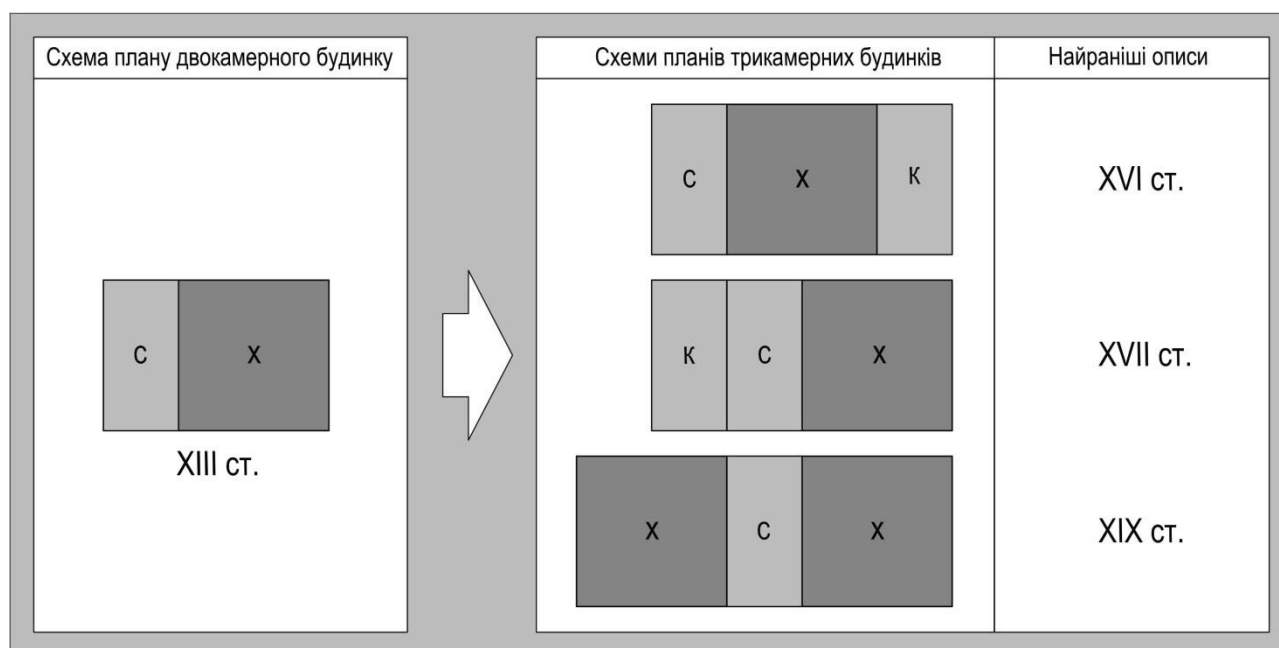

Рис.1 – Схеми планів трикамерних будинків, які виникли із двокамерних

Перший тип утворився на основі планувальної схеми *сіни+хата+комора*. Житлова кліть (хата) зазвичай мала форму близьку до квадрата, а сіни та комора – прямокутника. Будинки з цією планувальною схемою переважали на всій території Бойківщини у XVIII – XIX ст., зокрема, серед простих селян [2, с. 40-41] і навіть на початку XX у дворах вільної забудови цей тип також домінував [12, с. 404].

Другий тип передбачав сіни та комору розташовувати з боку житлової кліті за схемою *комора+сіни+хата* або *хата+сіни+комора*. Цей тип на

Бойківщині був менш поширений, натомість на Бойківсько-Підгорянській смузі і на Закарпатті у XIX – початку XX ст. зустрічався значно частіше ніж в інших частинах етнографічного району. Окрім того, на Закарпатті трикамерне житло побутувало з різними варіантами комбінування приміщень та входів [16, с. 71-72].

Третій тип називався «хата на дві половини» або «дві хати через сіни». Планувальна схема *хата+сіни+хата* була поширена по всій Бойківщині, але здебільшого серед заможних селян, тому будинки цього типу на загал зустрічалися набагато рідше, аніж два перших.

В архівних джерелах найдавніші описи першого типу будинку відносяться до XVI ст., а другого – до XVII ст. [9, с. 42]. Третій тип масового поширення на Бойківщині набув лише у середині XIX ст [1, с. 161], хоча інші дослідники відносять його появу до кінця XIX – початку XX ст. [9, с. 47]. Таким чином перший тип планувальної схеми можна вважати найдавнішим і найбільш поширеним і саме до нього звернена увага у цій статті.

На основі обмірів численних дерев'яних житлових будинків та завдяки теоретичним напрацюванням М.Драгана і П.Жолтовського, склалася можливість створити ідеальну модель традиційного трикамерного бойківського житла, беручи до уваги поєднання тільки трьох обов'язкових приміщень без галереї чи присінку або полівника. Ця модель допомагає зрозуміти наскільки частково збережені до сьогодні традиційні трикамерні будинки відповідають давнім укладеним правилам (рис.2а).

Ймовірно народні майстри використовували довжину причілкової стіни за вихідний розмір. Крокви встановлювали такої ж довжини як і довжина причілкової стіни. Обстеження та обміри врубів (гнізд), які залишилися на поздовжніх верхніх платвах від крокв у багатьох будинках XIX сторіччя зі видозміненим дахом, а також заміри кутів нахилу крокв в одного збереженого будинку XIX ст. з автентичним дахом із села Карпатське, дають підстави вважати, що при зведенні даху будівничі застосовували принцип рівностороннього трикутника, де всі кути дорівнювали приблизно 60° . Заміри гнізд та кутів, під яким врубувалися крокви показали, що відхилення від цієї норми становило $\pm 4^\circ$. Висота зрубу (від низу першої підвалини до верху поздовжньої платви) та висота даху без припусниць наближено знаходяться у відношенні золотого перетину як 4:6. Однак, завдяки припусницям верхня частина стіни до вікон ховалася під «окап даху» і таким чином висота видимої частина стіни становила приблизно 1/3-1/4 висоти будинку не враховуючи кам'яних фундаментів (рис.2б).

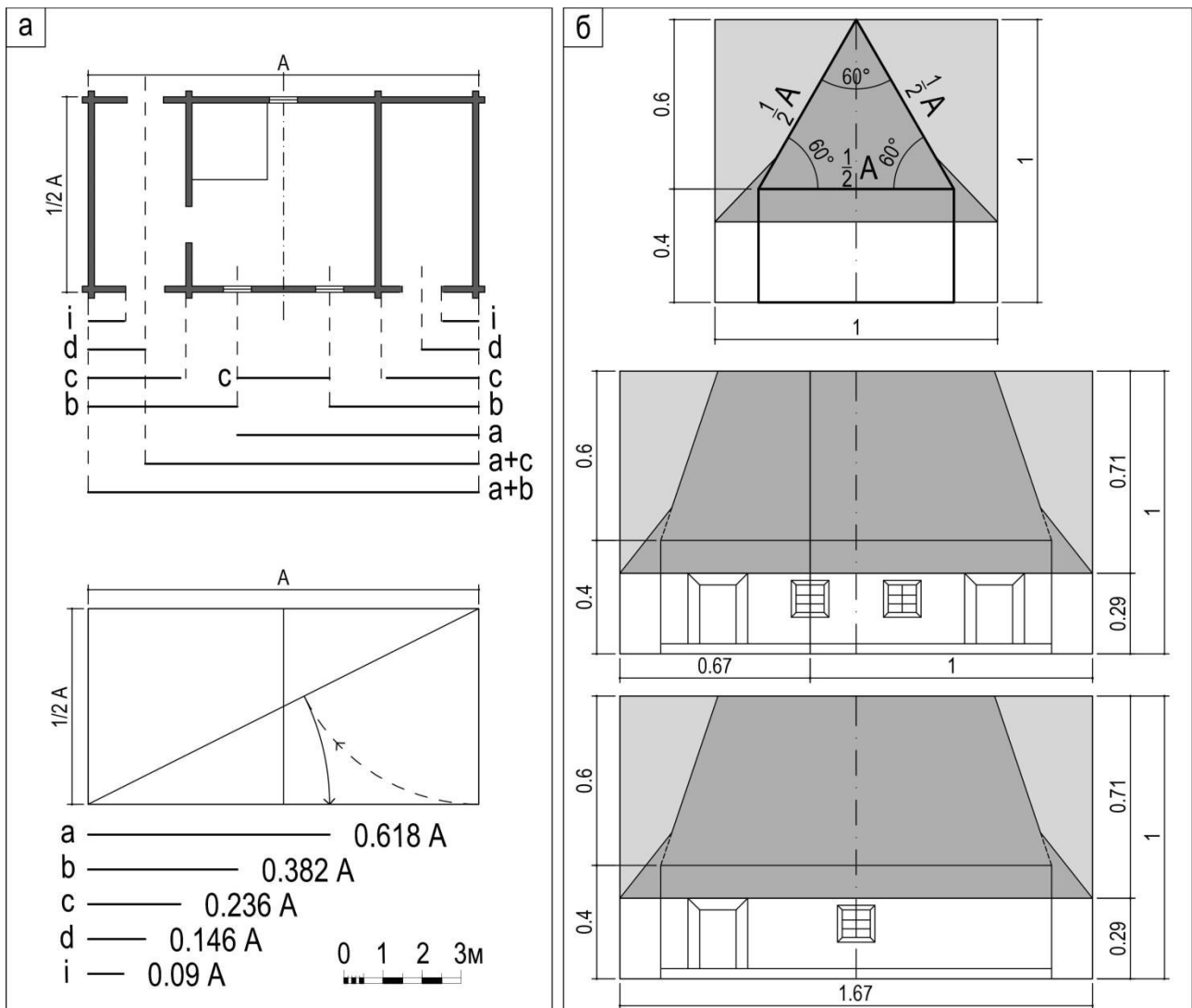

Рис.2 – Ідеальна модель побудови типового архаїчного трикамерного будинку: а) план із використанням числового ряду відношень золотого перетину на основі подвійного квадрату; б) закономірності побудови фасадів.

Отже, якщо вихідним розміром слугувала довжина причілкового фасаду, то довжина чільного фасаду (за М.Драганом та П.Жолтовським) передбачалася у двічі більшою. Таким чином у плані будинок формувався у своїй системі подвійного квадрата. Подвійний квадрат утворював прямокутник, з діагоналі якого можна добути відношення золотого перетину, а далі - спадаючий ряд числових відношень золотого перетину. Розміри обстежених будинків у плані мали досить помітну різницю. Ширина найменшої відомої на сьогодні житлової кліти становить 4,71 м, а найбільшої – 6,68 м (рис.3). Тому числові ряди кожного досліджуваного будинку дещо відрізняються між собою.

На практиці лише незначна частина будинків відповідає ідеальній моделі. Ця відповідність забезпечується тоді, коли розташування стін, вікон і дверей узгоджуються із величинами свого числового ряду. Наприклад, серед 17-ти обстежених будинків лише два найбільш точно відповідають ідеальній моделі,

а саме: будинок 1792 р. із села Орявчик, який знаходиться у Львівському скансені (рис. 3а) та будинок із села Орява Козівської ОТГ, який побудований Дорошом Василем Юрковичем у 1920 р. (рис.4а). Відхилення довжин чільного фасаду будинків від їхньої моделі подвійного квадрата становить відповідно 29 та 26 см, а різниця між шириною допоміжних приміщень (сіней і комори) в обох будинках не перевищує 3 см. Ширина допоміжних приміщень відповідає відрізку *c* із числового ряду пропорції золотого перетину.

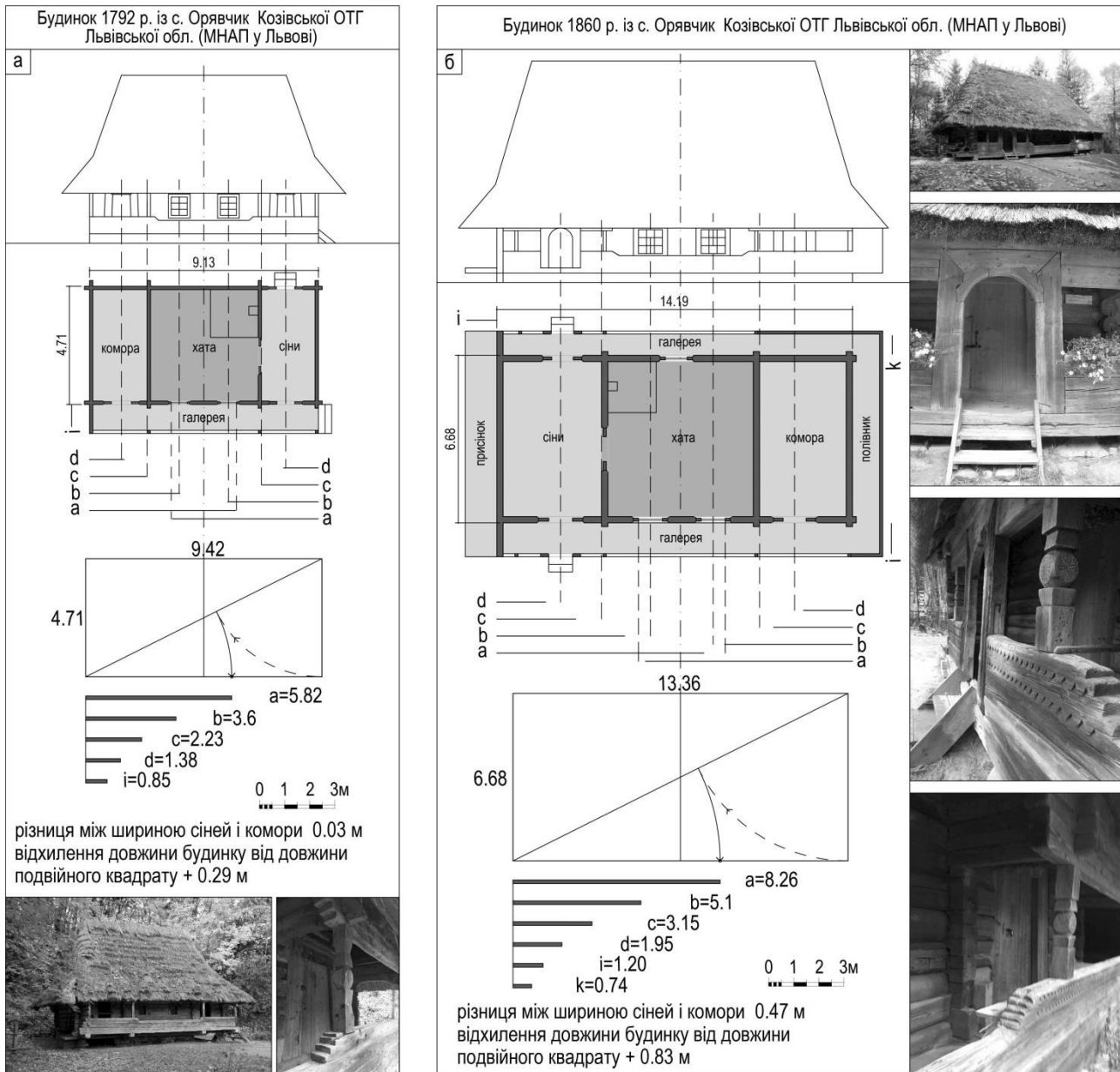

Рис. 3 – Найменший та найбільший тридільні будинки із села Орявчик та їх числові ряди (Джерело 21, 22).

У більшості досліджуваних будинків довжина чільного фасаду виявилася дещо більшою, аніж подвійна довжина причілкового фасаду. Тому у

розташуванні стін, осей дверей та вікон спостерігаються відхилення від добутих величин числового ряду. Наприклад, незначна різниця (до 20 см) між допоміжними приміщеннями зафіксована крім уже вище згаданих ще у трьох будинках: із села Розтоки (поч. ХХ ст.), що знаходиться тепер у Національному музеї народної архітектури та побуту України (рис. 4б), із села Либохора (поч. ХХ ст.) Славської ОТГ (рис. 4в) та із села Нижній Студений Пилипецької ОТГ (рис. 8а). Однак, в цих будинках відхилення від моделі подвійного квадрату становить відповідно 87, 73 та 32 см.

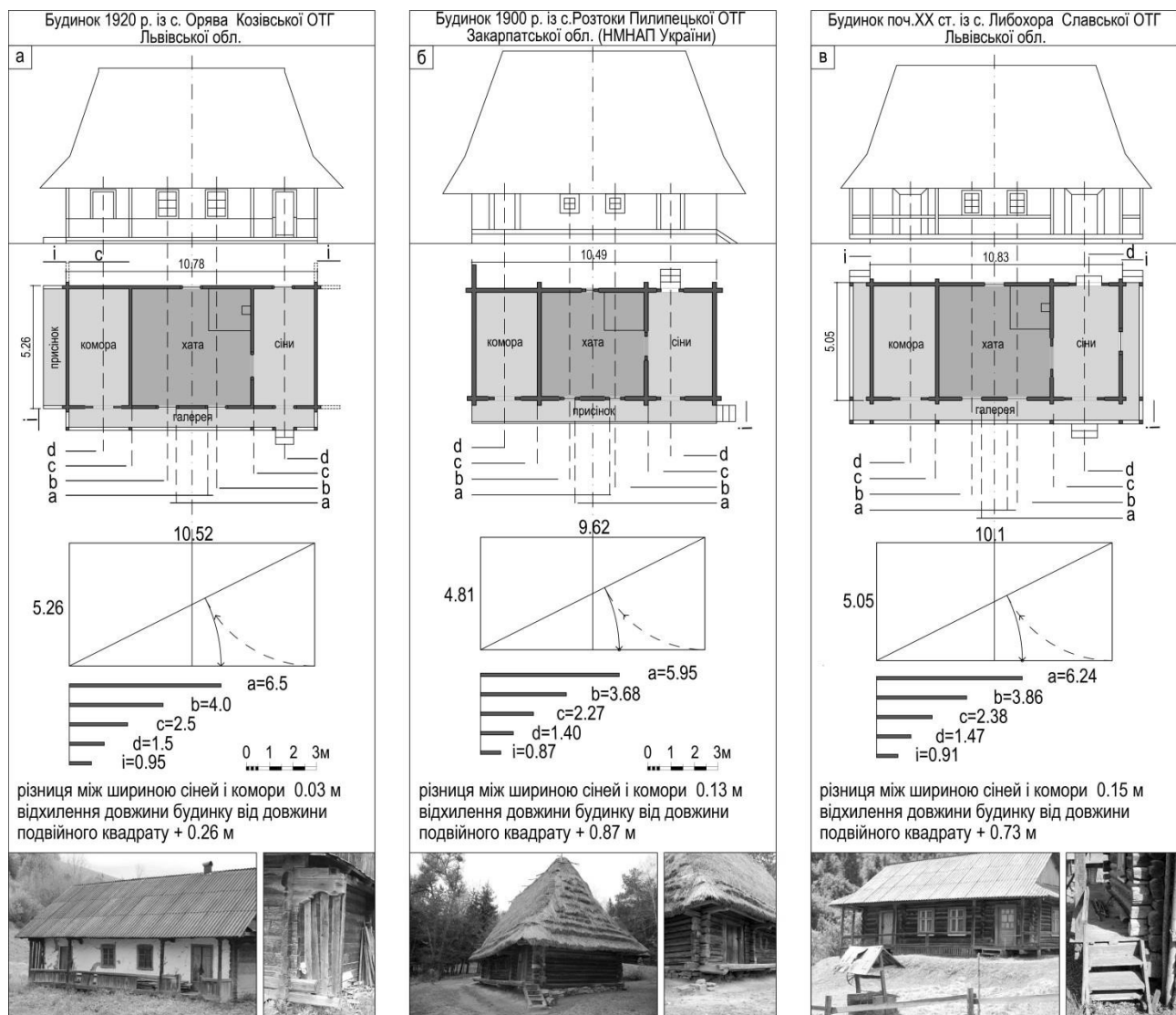

Рис. 4 – Трикамерні будинки з різницею ширини допоміжних приміщень до 20 см: а) обміри і світлини автора; б) креслення виконані за архівними матеріалами (джерело 23), світлини автора; в) обміри та світлини автора.

Дещо більша різниця виявлена між допоміжними приміщеннями у п'яти будинках, а саме: із села Либохора (1812 р.), який знаходиться у Львівському музеї народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові, із

села Карпатське (XIX ст.) Боринської ОТГ, із села Верхня Рожанка (поч. XX ст.) Славської ОТГ (рис. 5) та із сіл Келечин і Лісковець Пилипецької ОТГ (рис. 8 б, в). Слід зауважити, що в першого і третього будинках відхилення від їх моделі подвійного квадрату сягає відповідно 110 та 94 см., а в другому та п'ятому аналогічне відхилення становить лише 4 та 1 см відповідно.

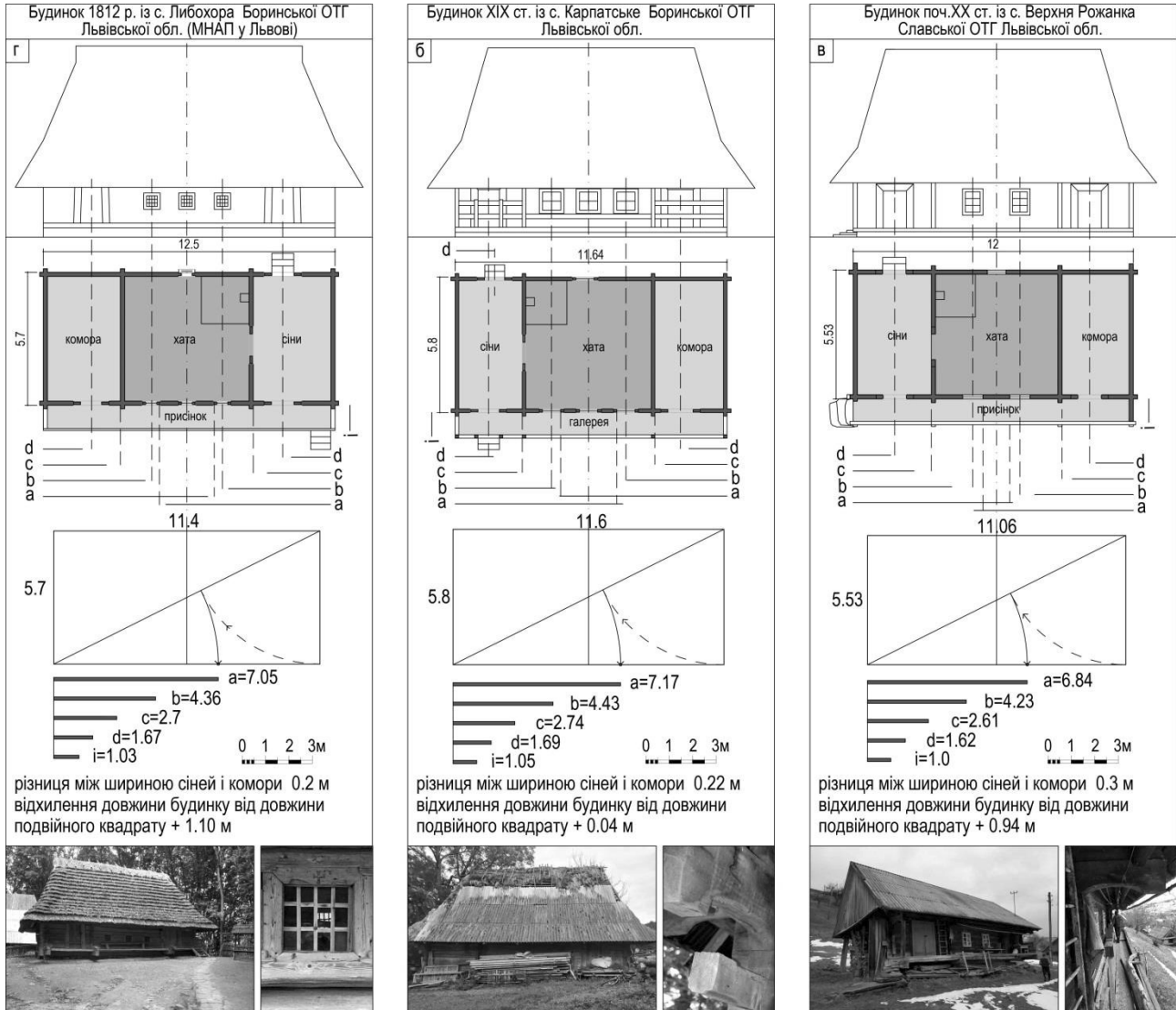

Рис. 5 - Трикамерні будинки з різницею ширини допоміжних приміщень від 20 до 40 см: а) креслення виконані за архівними матеріалами (джерело 24), світлини автора; б) обміри автора, світлини А.Котлярчука; в) обміри та світлини автора.

Найбільшу різницю серед досліджуваних об'єктів мають чотири будинки, два із яких – існуючі із сіл Либохора та Верхня Рожанка Славської ОТГ з різницею допоміжних приміщень відповідно 44 та 50 см (рис.6 а, б). Два інші – експонати скансену із сіл Орявчик (1860 р.) та Пилипець (1848 р.). Різниця між їхніми допоміжними приміщеннями становить відповідно 47 см (рис. 3 б) та 52

см (рис. 6 в). Три перших мають значне відхилення від моделі подвійного квадрату – 70, 93, 83 см відповідно, натомість останній - лише 3 см.

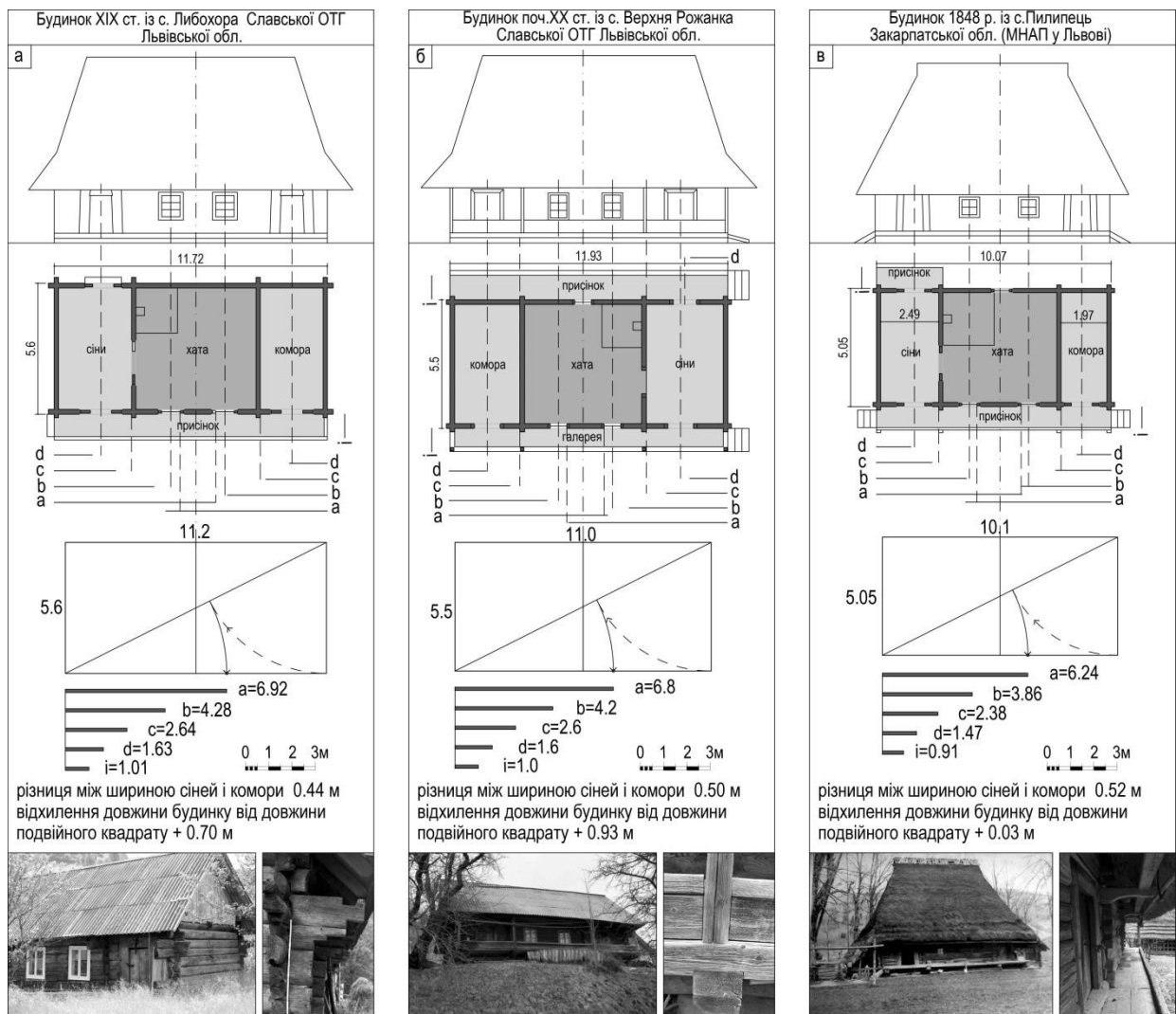

Рис. 6 - Трикамерні будинки з різницею ширини допоміжних приміщень від 40 до 60 см: а) обміри та світлини автора; б) обміри та світлини автора; в) креслення виконані за архівними матеріалами і світлинами (джерело 25).

Виявлено, що є дві причини значних відхилень довжини будинку від його ідеальної моделі подвійного квадрату. Першою причиною була неоднакова ширина сіней і комори. Зазвичай майстри сіней влаштовували ширшими від комори, і лише в поодиноких випадках ширина комори була більша ніж сіней. В обстежених будинках ця різниця становила від 3 до 52 см. Можливо такі відхилення були зумовлені функціональними та господарськими потребами.

Другою причиною відхилень були порушення пропорцій житлової кліти. Наприклад, у трьох будинках із сіл Плав'є та Кривка спостерігається формування житлової кліти на основі прямокутника із різницею довжини та

ширини кліті від 34 до 81 см. В той же час, різниця між їхніми допоміжними приміщеннями не перевищувала 16 см (рис. 7).

Аналіз згаданих трьох будинків показав, що ритм у розташуванні стін, осей дверей і вікон збережений, але числові ряди золотого перетину, які добуті із моделей цих будинків, не співпадають із їх реальними розмірами.

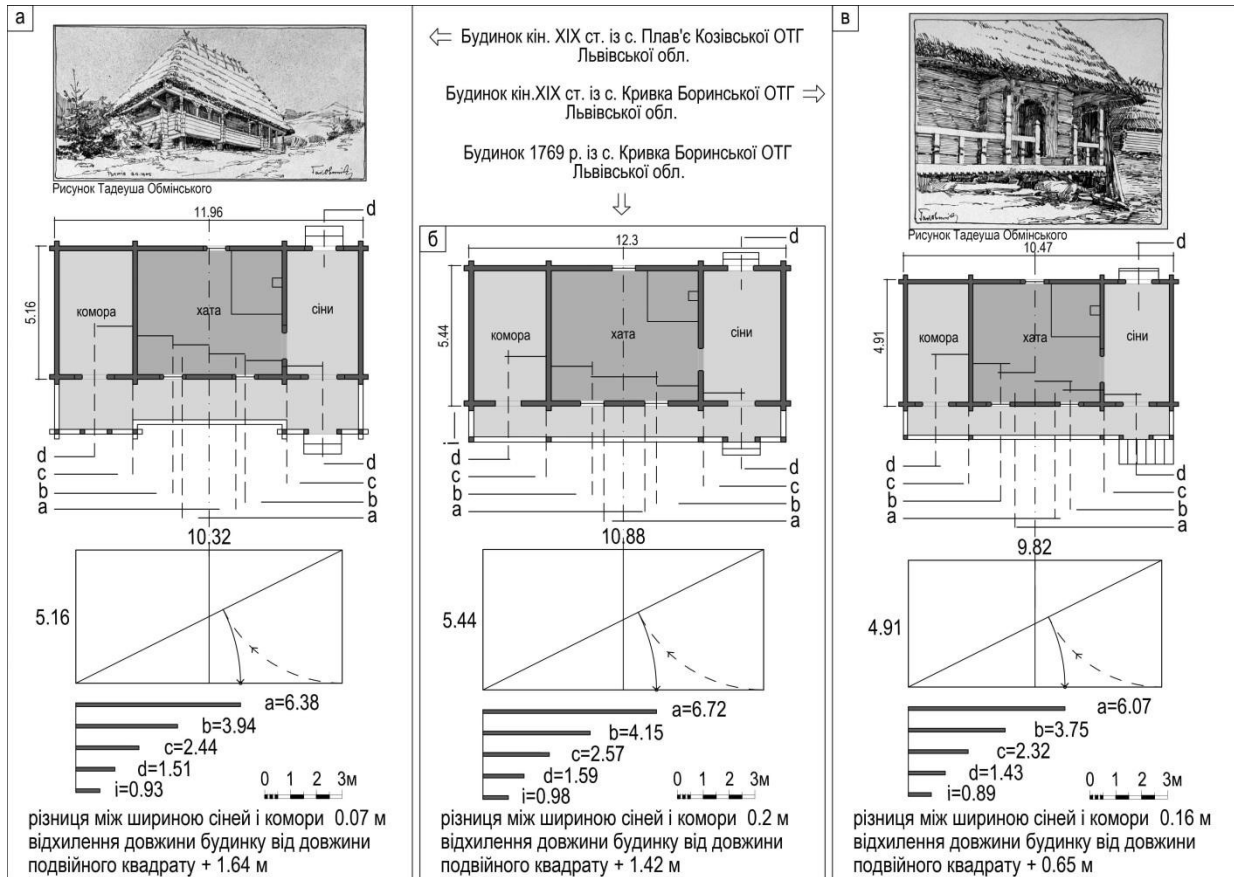

Рис. 7 –Трикамерні будинки із відхиленням пропорцій житлової кліті: а) план за обмірами Т.Обмінського у с.Плав'є 1905 р.; б) план за обмірами П.Юрченка (джерело 17) в) план за обмірами Т.Обмінського у с.Кривка 1905 р.

Отже, при закладені плану трикамерного будинку майстри використовували певні закономірності, які пов'язувалися із пропорцією золотого перетину, хоча у більшості випадків допускалися відхилення від цієї пропорції. В загальній композиційній побудові фасадів майстри дотримувалися принципу симетрії та зрівноваженості, однак лише на чільному фасаді симетрію підтримують розташування вікон, дверей, іноді стовпців галереї. Іноді симетрія порушувалась декорованими порталами чи стовпцями, які акцентували головний вхід до будинку або присінками та полівниками, влаштованими з боку причілкових фасадів. Асиметрія в розташуванні вікон і дверей присутня на тильних фасадах. І все ж, єдине вікно, яке розташовувалося здебільшого по центру житлової кліті, вказує на прагнення майстрів до

симетричної побудови будинку вцілому та зрівноваженості його окремих елементів.

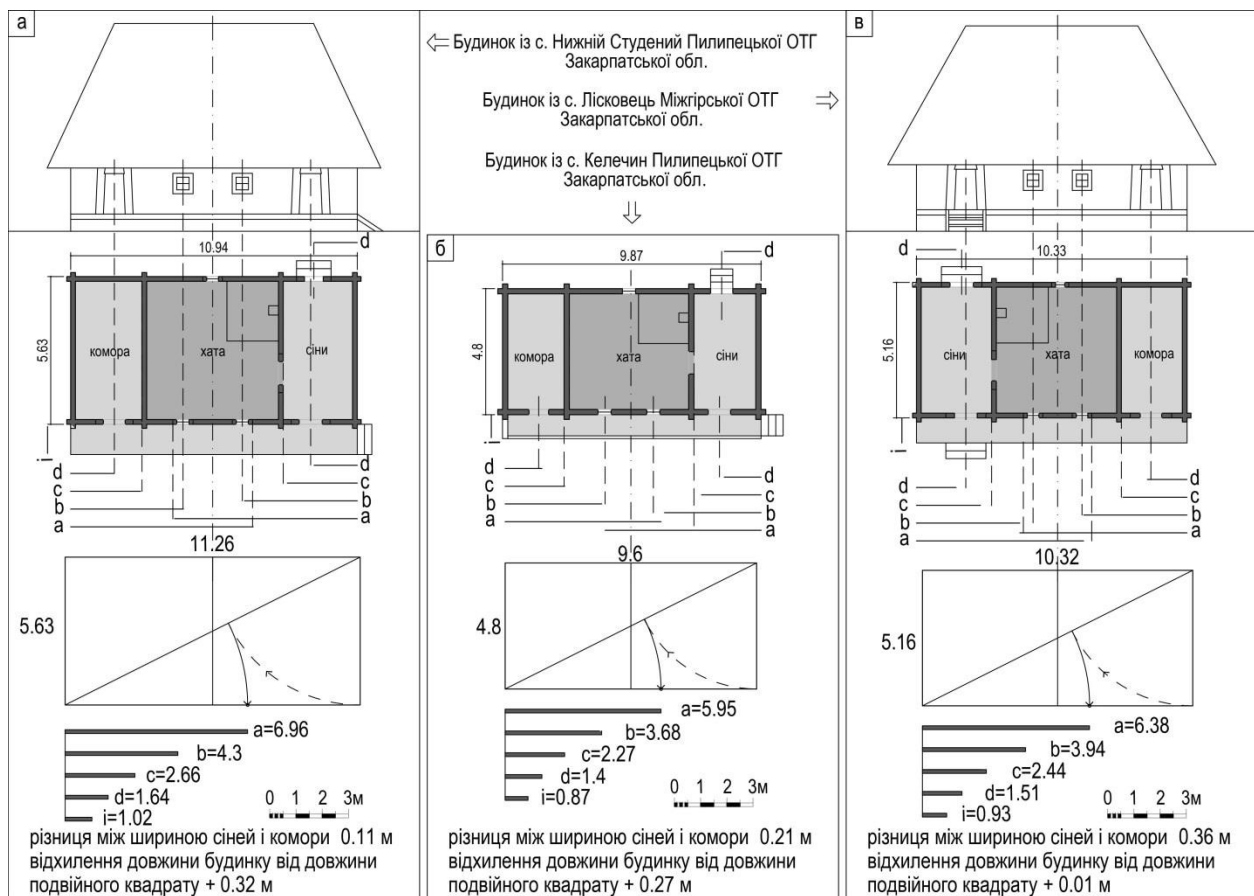

Рис. 8 – Трикамерні будинки верховинців Закарпаття: а) план та фасад за обмірами П.Жолтовського (джерело 26); б) план за обмірами П.Макушенко (джерело 8); в) план та фасад за обмірами П.Жолтовського (джерело 27).

Будинки бойківської будівельної школи виглядають статичними. Статичність забезпечувалася високими чотирисхилими дахами, які домінували над вузькими видимими площинами стін та галерей. Вузька смуга стіни слугувала основою масивного даху і це забезпечувало візуальну стійкість будинку.

Ймовірно майстри не знали принципів побудови золотого перетину та його числових рядів, зате мали відчуття гармонії, яке було в них закладене від народження. Відомо, що у часи Галицько-Волинського князівства використовували антропометричні міри такі як сажень, косу сажень, локіть, стопу, п'ядь і т.п. А оскільки усе людське тіло вцілому і його частини зокрема, складені за законом золотого перетину, тому не дивно, що ці пропорції були перенесені на дерев'яну архітектуру. Майстри користувалися правилами, які передавали з покоління в покоління, однак деталі та окремі елементи ставали

тими об'єктами, де можна було проявляти творчість. Найперше це стосується декорування галерей та їх стовпців, парапетів, «підострішників», «рукійми» виносів поперечних вінців, порталів, вікон та дверей.

Зв'язок народної архітектури із ландшафтом забезпечувався розташуванням на ділянці будинків, його формою та матеріалом. Перша забудова традиційно розташовувалася у долинних просторах вздовж річок та потоків. Мікроландшафт долинних просторів не мав однорідної будови, а формувалася мисоподібними горбами, терасами, численними потоками, звивистими річками, які іноді мали високі береги. Будинки розташовувалися на безпечній віддалі від рівня паводкових вод, займаючи рівнинні ділянки на мисоподібних плато, горбах або терасах (рис.9). Іноді доступ до двору був утруднений через складний рельєф.

Рис. 9 – Схеми розташування трикамерних будинків у долинних просторах: а) і б) с.Верхня Рожанка (поч. XX); в) с.Либохора (XIX ст.); г) с.Либохора (поч. XX ст.); д) с. Карпатське (XIX ст.); е) с.Орява (1920 р.).

Форма солом'яних або дерев'яних дахів ототожнювалася із силуетом гір. Завдяки невисокій стіні її вертикальні лінії губилися серед домінуючих горизонтальних та похилих ліній будинку, які, в свою чергу, втворювали

похилим лініям та площинам горбів, терас, берегів (рис.10). Колористика природних матеріалів органічно поєднувалася із колористикою ландшафту.

Рис. 10 – Тотожність архітектурних та природних форм; а) с. Лавочне Славської ОТГ (світлина із збірки І.Чудійовича); б) с. Загорб Синевирполянської ОТГ (світлина автора); в) невідоме село (світлина із збірки І.Чудійовича).

Висновки. Аналіз давніх традиційних трикамерних житлових бойківських будинків виявив наступне:

1. Трикамерне житло бойків розвинулося із двохкамерного і поділялося на три типи:

- з житловою кліттю по середині та допоміжними приміщеннями з обидвох боків;
- з житловою кліттю, до якої допоміжні приміщення примикали з боку;
- з двома житловими клітлями, між якими розташовувалось допоміжне приміщення – сіни.

Найбільш давнім слід віднести план, де житло розташоване по середині, а сіни та комора – з боків. Два інші варіанти планів поширились пізніше.

2. При спорудженні архаїчного трикамерного житлового будинку народні майстри керувалися чотирма основними правилами:

- симетричності або прагнення до симетричності у побудові планів та фасадів з можливим асиметричним розташуванням окремих елементів та деталей будинку;
- статичності у побудові цілого об'єму будівлі;
- урівноваженості основних елементів будинку;
- різноманітності у використанні деталей та декору в будинках.

До традиційних житлових будинків бойківської будівельної школи слід віднести ті, які найбільше відповідають чотирьом вище згаданим правилам щодо композиційної побудови об'єму в цілому. Розвинені художні смаки давали можливість народним майстрам в межах вироблених принципів будувати будинки в пропорціях, які наближені до золотого перетину. Незважаючи на

типовість планів і загальних правил композиційної побудови будинків, майстри добивалися неповторності та художньої виразності за допомогою деталей.

3. Розташування будинків у великій мірі залежало від умов місцевого рельєфу, зокрема наявності окремих пагорбів, терас та водних русел (потоків, річок). Життя в гірському ландшафті та його сприйняття накладало свій відбиток на формотворення в житловій архітектурі. Гармонійний зв'язок народної архітектури із ландшафтом забезпечувався тоді, коли головні лінії, що формують силует будівель, вторували лініям та силуетам місцевого рельєфу та далеким панорамам гірського ландшафту. Тотожність архітектурних форм до природних – головний принцип, який дає можливість гармонійно ув'язати сталі архітектурні форми із постійно змінними природними формами.

Список джерел

1. Будзан А.Ф. Поселення, садиби, житло. *Бойківщина: історико-етнографічне дослідження* [відп. ред. Ю.Г.Гошко]. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 159-166.

2. Гошко Ю. Народное зодчество в украинских Карпатах. *Карпатский сборник. Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*. Редкол.: Ю.В.Бромлей (отв. ред.), Б.Г.Гершкович, Н.Н.Грацианская, Я.П.Прилипка; АН СССР. Ин-т этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. - М.: Наука, 1972. - [Вып. 1]. – С. 39-45.

3. Данилюк А. Народна архітектура Бойківщини. Житлове будівництво. – Львів: НВФ «Українські технології», 2004. – 168 с.

4. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах / Михайло Драган; передм. В.С.Александрович; прим. В.С.Александрович, В.М.Слободян; предм.-геогр. Показч., терм. Словник В.М.Слободян; упоряд. О.О.Савчук. – 2-е вид., стер. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2016. – 450 с.

5. Жолтовський П.М. О пропорциях в народном зодчестве Украинских Карпат. *Советская этнография*. – М.: «Наука», 1975. - № 6. – С. 79-85.

6. Жолтовський П.М. Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат. *Народна творчість та етнографія*. – К.: «Наукова думка», 1978. - № 4(152). – С. 61-68.

7. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи. *Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини*. – Чернігів: ВАТ «РВК «Деснянська правда», 2011. – 796 с.

8. Макушенко П.И. Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII – начала XX века). – М.: Стройиздат, 1976. – 97 с.

9.Могитич І.Р. Типи та розвиток будівель селянського двору. *Народна архітектура Українських Карпат XV-XX ст.* – К.: Наукова думка, 1987. – С. 29-68.

10.Пархуць Л.В. Галаші та підгалаші у житловому народному будівництві Бойківщини. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: матеріали XXI Міжнародного науково-практичного форуму, 22 – 24 вересня 2020 р.* - Львів: ННВК «АТБ», 2020. - С.324-329. (378 с.)

11.Радович Р. Народна архітектура Старосамбірщини ХІХ – першої половини ХХ ст. (житлово-господарський комплекс). – К. : видавець Олег Філюк, 2015. – 352 с.

12.Радович Р. Традиційне житло центральної Бойківщини (за матеріалами Сколівського району Львівської області). *Фортеця: збірник заповідника «Тустань».* – Л.: Простір-М, 2020. – Кн. 4. – С. 399-427.

13.Самойлович В.П. Українське народне житло (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: «Наукова думка», 1972. – 46 с.

14.Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины / В.П.Самойлович; 2-е изд., перераб. и доп. – К.: «Будівельник», 1989. – 344 с.

15.Самойлович В.П. Народна архітектура України в ілюстраціях. – К.: Абрис, 1999. – 28 с.

16.Федака П.М. Типи й варіанти народного житла Закарпаття (ХІХ – поч. ХХ ст.). *Народна творчість та етнографія.* – К.: «Наукова думка», 1981. - № 2. – С. 69-72.

17.Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура України. К.: «Будівельник», 1970. – 192 с.

18.Чепелик В.В. Пропорціональність в народнім зодчестві. *Збірник наукових праць аспірантів Київського інженерно-будівельного інституту.* – К, 1963. – Вип. 22. – С. 75-85.

19.Petryshyn H. Parkhuts L. Traditional settlements and the architecture of Boykos within the Synevyr National Natural Park in Ukrainian Carpathians. *Przestrzeń i forma.* – 2019. – NR 38. – P. 199-210.

20.Żukowski J. Huculszczyzna (przyczynki do badań nad budownictwem ludowym). *Biuletyn historii sztuki i kultury: kwartalnik wydawany przez Zakład Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej.* - Warszawa: Zakład Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej, 1935. – R. III. - № 4. – S. 275-310.

21.Архів Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові. – Фонд Бойківщина А-1.

22. Архів Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові. – Фонд Бойківщина А-8.

23. Архів Національного музею народної архітектури та побуту України. Науково-реставраційний звіт Т.1. – 291-17. - № 384.

24. Архів Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові. – Фонд Бойківщина А-9.

25. Архів Музею народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові. – Фонд Бойківщина А-25.

26. Архів Інституту народознавства НАН України у Львові. – Ф. 1, оп. 2, спр. 266, арк. 54.

27. Архів Інституту народознавства НАН України у Львові. – Ф. 1, оп. 2, спр. 267, арк. 102.

References

1. Budzan A.F. Poselennja, sadyby, zytlo. *Bojkivshchyna: istoryko-etnografichne doslidzennja* [vidp. red. U.H.Hoshko]. – K.: Naykova dymka, 1983. – С. 159-166. (in Ukrainian)

2. Hoshko U. Narodnoje zodchestvo v ykrajnys'kix Karpatah. Karpats'kyj sbornik. *Trydy mezdynarodnoj komisiji po izyčheniju narodnoj kyl'tyry Karpat i prilegaushchih k nim oblastej*. Redkol.: U.V.Bromlej (otv. red.), B.G.Gershkovich, N.N.Gratsianskaja, J.P.Prylypko; AN SSSR. In-t etnografiji im. N.N.Miklyho-Maklaja. - M.: Nayka, 1972. - [Vyp. 1]. – S. 39-45. (in Russian)

3. Danyljuk A. Narodna arhitektura Bojkivshchyny. Zytlove bydivnytstvo. – L'viv: NVF «Ykrajins'ki tehnolohiji», 2004. – 168 s. (in Ukrainian)

4. Drahan M. Ykrajins'ki derevl'ani tserkvy. Geneza i rozvij form: v dvoch chastynah / Myhajlo Drahan; peredm. V.S.Aleksandrovyč; prym. V.S.Aleksandrovyč, V.M.Slobod'an; peredm.-geogr. Pokazch., term. Slovnyk V.M.Slobod'an; yporjad. O.O.Savchyk. – 2-e vyd., ster. – Kharkiv: Vydavets' Savchyk O.O., 2016. – 450 s. (in Ukrainian)

5. Zoltovs'kyj P.M. O proporsijah v narodnom zodchestve Ykrajnys'kix Karpat. *Sovets'kaja etnografija*. – M.: «Nayka», 1975. - № 6. – S. 79-85. (in Russian)

6. Zoltovs'kyj P.M. Dejaki osoblyvosti narodnoho bydivnyts'tva Ykrajnys'kix Karpat. *Narodna tvorchist' ta etnografija*. – K.: «Naykova dymka», 1978. - № 4(152). – S. 61-68. (in Ukrainian)

7. Konventsija pro ohorony arhitekturnoji spadshchyny Evropy. *Zbirnyk normatyvno-pravovyč aktyv sfery ohorony kyl'turnoji spadshchyny*. – Chernyiv: VAT «RVK «Desnjans'ka pravda», 2011. – 796 s. (in Ukrainian)

8. Makysenko P.I. Narodnaja derevjannaja arhitektura Zakarpat'ja (XVIII – nachala XX veka). – M.: Strojizdat, 1976. – 97 s. (in Russian)

9.Mohytych I.R. Typy ta rozvytok bydivel' sel'ans'koho dvory. *Narodna arhitektyra Ykrajins'kyh Karpat XV-XX sm.* – K.: Naykova dymka, 1987. – S. 29-68. (in Ukrainian)

10.Parkhyts' L.V. Galashi ta pidgalashi y zytlovomy narodnomy bydivnytstvi Bojkivshchyny. *Teorija i praktyka rozvytky ahropromyslovoho kompleksy ta sil's'kyh terytorij: materialy XXI Miznarodnoho naykovo-praktychnoho foryumu, 22 – 24 veresnja 2020 r.* - L'viv: NNVK «ATB», 2020. - S.324-329. (378 c.) (in Ukrainian)

11.Radovych R. Narodna arhitektyra Starosambirshchyny XIX – pershoji polovyny XX st. (zytlovo-gospodars'kyj kompleks). – K. : vydavets' Oleg Fil'uk, 2015. – 352 s. (in Ukrainian)

12.Radovych R. Tradytsijne zytlo tsentral'noji Bojkivshchyny (za materialamy Skolivs'kogo rajony L'vivs'koji oblasti). Fortetsja: zbirnyk zapovidnyka «Tystan'». – L.: Prostir-M, 2020. – Kn. 4. – S. 399-427. (in Ukrainian)

13.Samojlovych V.P. Ykrajins'ke narodne zytlo (kinets' XIX – pochatok XX st.). – K.: «Naykova dymka», 1972. – 46 s. (in Ukrainian)

14.Samojlovych V.P. Narodnoje arhitektyrnoje tvorchestvo Ykraïny. V.P. Samojlovych; 2-e izd., pererab. i dop. – K.: «Bydivel'nyk», 1989. – 344 s. (in Ukrainian)

15.Samojlovych V.P. Narodna arhitektyra Ykrajiny v il'ustratsijah. – K.: Abrys, 1999. – 28 s. (in Ukrainian)

16.Fedaka P.M. Typy i varianty narodnogo zytla Zakarpattja (XIX – poch. XX st.). *Narodna tvorchist' ta etnografija.* – K.: «Naykova dymka», 1981. – № 2. – S. 69-72. (in Ukrainian)

17.Urchenko P.G. Derevjana arhitektyra Ykrajiny. - K.: «Bydivel'nyk», 1970. – 192 s. (in Ukrainian)

18.Chepelyk V.V. Proportsional'nist' v narodnim zodchestvi. *Zbirnyk naykovyh prats' aspirantiv Kyjivs'koho inzenerno-bydivel'noho instytytu.* – K, 1963. – Vyp. 22. – S. 75-85. (in Ukrainian)

19.Petryshyn H., Parkhuts L. Traditional settlements and the architecture of Boykos within the Synevyr National Natural Park in Ukrainian Carpathians. *Przestrzeń i forma.* – 2019. – NR 38. – P. 199-210. (in Polish)

20.Żukowski J. Huculszczyzna (przyczynki do badań nad budownictwem ludowym). *Biuletyn historii sztuki i kultury: kwartalnik wydawany przez Zakład Architektury Polskiej i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej.* - Warszawa: Zakład Architektury Polskiej i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej, 1935. – R. III. - № 4. – S. 275-310. (in Polish)

21.Arhiv Myzeju narodnoji arhitektyry ta pobyty imeni Klymentija Sheptyts'koho y L'vovi. – Fond Bojkivshchyna A-1. (in Ukrainian)

22.Arhiv Myzeju narodnoji arhitektury ta pobyty imeni Klymentija Sheptyts'koho y L'vovi. – Fond Bojkivshchyna A-8. (in Ukrainian)

23.Arhiv Natsional'noho myzeju narodnoji arhitektury ta pobyty Ykrajiny. Naykovo-restavratsijnyj zvit T.1. – 291-17. - № 384. (in Ukrainian)

24.Arhiv Myzeju narodnoji arhitektury ta pobyty imeni Klymentija Sheptyts'koho y L'vovi. – Fond Bojkivshchyna A-9. (in Ukrainian)

25.Arhiv Myzeju narodnoji arhitektury ta pobyty imeni Klymentija Sheptyts'koho y L'vovi. – Fond Bojkivshchyna A-25. (in Ukrainian)

26.Arhiv Instytytu narodoznavstva NAN Ykrajiny y L'vovi. – F. 1, op. 2, spr.266, ark. 54. (in Ukrainian)

27.Arhiv Instytytu narodoznavstva NAN Ykrajiny y L'vovi. – F. 1, op. 2, spr. 267, ark. 102. (in Ukrainian)

Аннотация

Пархуць Любомир Васильевич, старший преподаватель кафедры ландшафтной архитектуры, садово-паркового хозяйства и урбоэкологии Национального лесотехнического университета Украины (г. Львов).

Традиционная жилищная архитектура бойковской строительной школы на основе архаичного плана: принципы формообразования.

В статье определены основные закономерности построения бойковских жилых домов, в основе которых заложен архаичный трёхчастный план. Выявлено, что бойковские жилые трехкамерные дома существовали в трех вариантах, где наиболее древним считается тип в котором жилая клеть расположена по середине, а сени и кладовая - по бокам жилого помещения. На основе обмеров существующих зданий, анализа литературы и архивных чертежей создана идеальная модель традиционного трехкамерного бойковского жилья и обосновано, что идея архаического трехкамерного дома базировалась на закономерностях золотого сечения. Однако, на практике большинство домов имели незначительные отклонения от этого правила, которые были обусловлены разной шириной вспомогательных помещений и нарушением пропорций жилой клетки. Построение традиционных жилых домов бойковской строительной школы соответствует четырем основным правилам: симметричности или стремление к симметричности в построении планов и фасадов с возможным асимметричным расположением отдельных элементов и деталей здания; статичности целого объема здания; уравновешенности основных элементов здания; разнообразия в использовании деталей и декора. Несмотря на типичность планов и древних правил общего композиционного построения домов, мастера добивались неповторимости и художественной выразительности с помощью деталей. На расположение дворов влияли рельеф и местные природные условия. Выявлено, что тождество архитектурных и

естественных форм - главный принцип, который дает возможность гармонично увязать статические архитектурные формы с постоянно меняющимися природными. Преобладание наклонных линий силуэта здания над вертикальными линиями обеспечивало органическую связь с окружающей средой.

Ключевые слова: традиционная архитектура; бойковская строительная школа; трёхчастный план; симметрия; модель двойного квадрата.

Annotation

Liubomyr Parkhuts, Senior Lecturer of the Department of Landscape Architecture, Landscaping and Urboekology of the National Forestry University of Ukraine (Lviv).

Traditional residential architecture of Boyko construction school on the basis of an archaic plan: principles of formation.

The article identifies the main patterns of construction of Boyko residential buildings, which are based on an archaic three-part plan. It was found that Boyko's three-chamber dwellings existed in three variants, where the oldest type is considered to be one in which the dwelling cage is located in the middle, and the hayloft and pantry - on the sides of the dwelling. Based on measurements of existing buildings, analysis of literature and archival drawings, an ideal model of traditional three-chamber Boyko housing was created and it was substantiated that the idea of an archaic three-chamber house was based on the laws of the golden section. However, in practice, most houses had minor deviations from this rule, which were due to the different width of the ancillary premises and the violation of the proportions of the living space. The construction of traditional residential buildings of the Boyko construction school meets four basic rules: symmetry or the desire for symmetry in the construction of plans and facades with a possible asymmetrical arrangement of individual elements and parts of the house; staticity of the whole volume of the building; balance of the main elements of the house; variety in the use of details and decor. Despite the typical plans and ancient rules of the general compositional construction of houses, the masters sought uniqueness and artistic expression with the help of details. The location of the yards was influenced by the terrain and local natural conditions. It is revealed that the identity of architectural and natural forms is the main principle that makes it possible to harmoniously link static architectural forms with constantly changing natural. The predominance of the sloping lines of the silhouette of the house over the vertical lines provided an organic connection with the environment.

Key words: traditional architecture; Boyko building school; three-part plan; symmetry; double square model.